

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

Скакун О. Ф.,

доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
завідувач кафедри правового регулювання
економіки Кримського економічного інституту
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

УДК 340.143

Потребою часу є прийняття деонтологічного (етичного) кодексу учених-правознавців України

Учений-правознавець — це особа, яка постійно займається науковою діяльністю, досліджує право. Звідси і назва — правознавець, тобто той, хто знає право. Але учений не просто знає право (випускник юридичного вузу, практикуючий юрист теж знає право), а професійно виконує наукову роботу в галузі юриспруденції відповідно до наукових планів установ, де він постійно працює за трудовим договором чи співпрацює на умовах контракту та має певну кваліфікацію, науковий ступень або вчене звання, підтверджене результатами атестації.

В Україні професійно здійснюють фундаментальні теоретико-методологічні і прикладні дослідження в галузі юриспруденції наукові співробітники Інституту держави і права НАН України ім. В. Н. Корецького; Інституту законодавства Верховної Ради України, що є базовою установою науково-правового забезпечення законодавчої діяльності Верховної Ради України; регіональних науково-дослідних інститутів НАН України, наприклад, Інституту економіко-правових досліджень НАН України в м. Донецьк, що є центром по проведенню і координації фундаментальних економіко-правових досліджень.

Вищою галузевою науковою установою в Україні є Національна академія правових наук України, у складі якої функціонують науково-дослідні інститути (інститут вивчення проблем злочинності; інститут приватного права і підприємництва; інститут державного будівництва та місцевого самоврядування; інститут інтелектуальної власності) і центри (центр правової інформатики), де працюють наукові співробітники високої кваліфікації, здатні посприяти проведенню ефективної правової політики у державі.

Чимало науковців здійснюють науково-дослідні та конструкторські розробки в галузі судової експертизи та впроваджують їх результати у експертну

практику в науково-дослідних інститутах судових експертиз (Київ, Донецьк, Львів, Одеса, Харків), які є державними спеціалізованими науково-дослідними установами у складі Міністерства юстиції України.

Ученим-правознавцями є й викладачі юридичних дисциплін у вищих навчальних закладах, котрі постійно працюють над підвищенням свого наукового рівня — пишуть наукові статті, виступають з науковими доповідями і повідомленнями на конференціях, захищають кандидатські і докторські дисертації, приймають участь у проведенні наукової експертизи законодавчих актів тощо.

Від ефективності наукової діяльності учених-правознавців залежить якість нормотворчості, а звідси — й правовідносин у суспільстві. Рівнем розвитку юридичної науки визначається якість пояснення, прогнозування і управління правовими процесами, що базуються на її положеннях. Адже юридична наука не зводиться лише до механізму добування нового знання. Вона виконує ще й низку важливих соціальних функцій, які роблять її важливим елементом будь-якого цивілізованого суспільства. Значення юридичної науки в суспільному житті безупинно зростає. Щорічно збільшується число людей, що мають відношення до наукової праці в галузі юриспруденції.

Ступінь наукової зрілості може бути різним у аспірантів (ад'юнктів), кандидатів і докторів юридичних наук (за європейською системою — докторів права), але незалежно від цього кожний із учених-правознавців, починаючи і зрілих, має дотримуватися професійних деонтологічних вимог, порушення яких може привести до його ostracizmu з боку наукової юридичної громадськості.

Питання щодо моральних вимог до науковця, наукової діяльності ставилося з давніх часів. Ще Аристотель наголошував: «Хто рухається вперед у науках, але відстає у моралі, той більше йде назад, ніж уперед» [1, с. 138]. У сучасній літературі теж неодноразово піднімалося це питання [2, с. 3–10], але, на жаль, й досі не вироблено деонтологічний (етичний) кодекс, в якому були б викладені основні нормативи діяльності ученого, деонтологічні вимоги до творення наукової продукції, що є інтелектуальною власністю її будівничого. У даній статті автор робить спробу звернути увагу наукової юридичної громадськості на деонтологічну культуру ученого, яка потребує вдосконалення. Її рівень можна підняти сумісними зусиллями аспірантів, кандидатів і докторів юридичних наук — усіх тих, хто отримав певні ступені в галузі юриспруденції і особливо тих, хто тільки-но став на шлях їх отримання, вирішив присвятити себе науковій діяльності. Безумовно, в одній статті висвітлити усі питання цієї важливої теми неможливо. Зупинімо увагу на деяких з них.

Відомо, що термін «деонтологія» походить від грецьких слів: 1) «деон» — родовий відмінок слова «деонтос» — «потрібне, належне»; 2) «логос» — наука, учення. Цей термін введено в науковий обіг в 1834 році англійським філософом і юристом Ієремія Бентамом при викладі етичних настанов, необхідних для кар'єри і досягнення особистого матеріального благополуччя. Він запропонував модель науки про норми професійної поведінки людини, що має владу, і виклав її в книзі «Деонтологія, або Наука про мораль». У ті часи ще не ставилося питання про створення юридичних документів про деонтологічні стандарти юридичної професії. Сьогодні термін «деонтологія» ми використовуємо в ширшому сенсі, ніж той, який міститься в його первинному, моральному, значенні. Термін «деонтологія» вийшов за межі суто моральних цінностей і став розглядатися як специфічна система знань про належне поведіння, виходячи з вимог суспільної моралі.

Проблематика належного, повинного (те, що має бути здійснено або зроблено) у науковій діяльності правознавця знаходить різні форми свого прояву

Потребою часу є прийняття деонтологічного (етичного) кодексу...

і може вивчатися на рівні конкретних нормативів (норм) культури — правової, психологічної, етичної, естетичної, інформаційної та інших, а також принципів поведінки. До деонтології ученого-правознавця мають відношення такі специфічні риси його психологічної культури як здатність, пам'ять, спостережливість, кмітливість; естетичної культури — особливості оформлення робочого місця та вироблення стилю наукової праці; етичної культури — наукова етика діалогу та інші. Як правило, ухвалені національні і міжнародні етичні кодекси виходять за межі нормативів етичної культури й містять у собі широкий спектр прав і обов'язків членів юридичних (за професіями) чи наукових співтовариств. Отже, деонтологічні вимоги до наукової діяльності вченого-правознавця складаються із системи етичних, психологічних, естетичних, інформаційних принципів і норм, що ставляться до нього

В Україні, як і в будь-якій країні Європи і світу, введено деонтологічні (етичні) кодекси для практикуючих юристів: Правила адвокатської етики (схвалені вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України в 1999 р.); Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ (схвалений колегією Міністерства внутрішніх справ України в 2000 р.); Кодекс професійної етики суддів (затверджений V з'їздом суддів України в 2002 р.); Кодекс професійної етики нотаріусів (затверджений рішенням конференції Української нотаріальної палати в 2007 р.) тощо. Забезпеченість норм, що містяться в цих документах, залежить від суб'єктів їх ухвалення. Ними є національні професійні об'єднання юристів, правотворчі органи держави. Суб'єктами ухвалення можуть бути й міжнародні (європейські) організації юристів. Саме вони ухвалили міжнародні (європейські) деонтологічні правила поведінки юристів різних спеціальностей: Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку (1979 р.), Основні принципи етики поліцейської служби (затверджені парламентською асамблеєю Ради Європи) (1979 р.), Основні принципи незалежності судових органів (1985 р.), Деонтологічний кодекс (Загальний кодекс правил для адвокатів країн європейського співтовариства) (1988 р.), Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів (1990 р.), Основні положення про роль адвокатів (прийняті на VIII конгресі ООН по попередженню злочинності і поводженню з правопорушниками) (1990 р.), Основні принципи про роль державних обвинувачів (1990 р.), Європейська хартія про статус суддів (1998 р.), Міжнародний кодекс етики (схвалений міжнародною організацією адвокатів ЄС і прийнятий в остаточному варіанті в Ліоні) (1998 р.), Стандарти професійної відповідальності і викладу основних обов'язків і прав прокурорів (1999 р.), Європейські керівні принципи з питань етики і поведінки прокурорів (2005 р.) тощо.

З прийнятих деонтологічних (етичних) кодексів в Україні до ученого-правознавця мають відношення усі, але найбільше — «Основні положення професійної етики юристів України» (затверджені V з'їздом Союзу юристів України в 2001 р.), в яких викладені загальні нормативи професійної культури юриста. Щоправда, цей документ не виокремлює специфіки діяльності вченого (наукового працівника).

Варто відмітити, що за кордоном питання про етичні правила вченого вже ставилися давно й вироблені певні традиційні стандарти в науковій сфері діяльності. Є такі загальні вимоги до усіх учених, незалежно від профілю їх діяльності, які можуть стати основою для деонтологічних кодексів спеціалізованих наукових співтовариств. У Російській Федерації діє «Кодекс етики учених і інженерів» (ухвалений III з'їздом Російського союзу наукових і інженерних громадських організацій від 19.02.2002 р.). Хоч він стосується етики ученого

технічного профілю, але його положення можуть бути поширеними й на ученого-правознавця (з корекцією на спеціалізацію). Ці положення містяться в п. 2., що починається зі слів «Основні моральні принципи до творчої особи»: постійний пошук достовірних фактів; повага до творчої праці своїх колег; критична оцінка власних результатів і досягнень, протидія будь-яким спробам присвоєння результатів праці інших дослідників, фахівців; відсутність корисливості й інтелектуальна чесність; здатність розглядати проблему або ситуацію в перспективі і з урахуванням усіх її соціальних, екологічних і інших наслідків для суспільства; готовність до творчого спілкування з представниками суміжних професій; заперечення консерватизму і застою в творчій діяльності.

Згідно національній класифікації наук (утвердженою Вищою атестаційною комісією України і ухваленою Міністерством освіти і науки України) їх в Україні нараховується 25, кожна з них складається з кількох груп. Юридична наука становить 12 спеціальностей, за якими захищаються кандидатські і докторські дисертації і таким чином поповнюються ряди вчених-правознавців. Вже з початку свого наукового шляху вони мають володіти умінням уважно ставитися до конструктивної критики, тверезо сприймати поради, вести дискусію без переростання у неприязнь або ворожість тощо [2, с. 7]. Насамперед для починаючих учених-правознавців конче потрібно скласти Деонтологічний (етичний) кодекс. Бажано було б його приймати на основі загального Деонтологічного (етичного) кодексу учених України, який, на жаль, досі офіційно не сформований.

Певну відповідальність за відсутність належного врахування деонтологічних (етичних) вимог до здобувача наукового ступеня можна було б покласти на Вищу атестаційну комісію (далі – ВАК)¹ – контролюючий орган, підвідомчий Кабінету Міністрів України. Цей центральний орган виконавчої влади України з моменту утворення займався атестацією наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації і був підвідомчий Кабінету Міністрів України [3]. Але 9 грудня 2010 року Вищу атестаційну комісію України ліквідовано Указом Президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» і її функції покладено на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Тепер профільне міністерство має взяти на себе певну відповідальність за моральне становище в науково-професійній діяльності і, якщо не ініціювати, то хоч би конкретними діями підтримати ініціативу інших наукових установ України або окремих учених про розробку загального Деонтологічного (морального) кодексу вчених України, отже, не повторювати недоліків діяльності атестаційної системи ВАК (експертних рад), коли, з одного боку, нерідко автоматично ставилася під сумнів порядність і компетентність учених – членів спеціалізованих рад, а з іншого – зовсім не враховувалася відповідність здобувача наукового ступеня деонтологічній (етичній) культурі.

Варто звернути увагу на спроби українських учених виробити узагальнені етичні вимоги до усієї наукової громадськості країни. Всеукраїнська громадська організація «Українська федерація учених» підготувала в 2008 році проект

¹ Вища атестаційна комісія (центральний державний орган у галузі присудження наукових ступенів і вчених звань) була заснована в СРСР у 1932 році, роботу фактично розпочала в 1934 році. До цього часу наукові ступені присуджувалися безпосередньо в інститутах і університетах. Після розпаду СРСР Вищі атестаційні комісії продовжували свою діяльність в Україні та інших пострадянських країнах.

Потребою часу є прийняття деонтологічного (етичного) кодексу...

Кодексу наукової етики і винесла його на обговорення широкого кола українських учених. У проекті кодексу проголошено, що він ґрунтується на правах і обов'язках науковців, визнаних міжнародним співтовариством, і основних принципах: прагнення до знань і пошук істини; воля творчості; колегіальність; підзвітність; справедливість і чесність. Підкреслюючи важливість підтримання іміджу ученого, тут виділено спеціальний розділ під назвою «наукова чесність», де зокрема визначається, що порушеннями етики в наукових дослідженнях вважаються: фальсифікація, переробка і плагіат; невизнання авторства або вагомого інтелектуального внеску в наукову працю; використання нової інформації, ідей або даних з конфіденційних рукописів або приватних бесід; використання архівних матеріалів з порушенням правил використання архівних документів; недотримання державного законодавства, статутів і колективних договорів академій, вищих навчальних закладів і науково-дослідних організацій; умов безпеки наукової праці.

Наука, як соціальний інститут, передбачає наявність певних ціннісних орієнтирів, цільових настанов і імперативів, які повинен засвоїти учений, щоб успішно проводити дослідження. Вченому багато чого дано. Його творча робота виробляє в нього суворе і неупереджене мислення, здатність до точного логічного міркування. Як носій інтелектуального мислення, він є надбанням суспільства, оскільки інтелектуальне мислення передбачає володіння якостями високого рівня (справедливість, совісність, моральність). Саме ці якості дають йому право управляти суспільними справами, створювати правові доктрини, що мають велике значення для законотворення. Дотримання деонтологічних вимог, служіння моральним ідеалам впливає з розуміння ученим-правознавцем своєї відповідальності перед суспільством. Наскільки наука стає продуктивною силою, настільки росте й відповідальність учених перед суспільством і людством.

В системі деонтологічних вимог правознавця, що постійно займається науковою діяльністю, можна виділити питання, пов'язані як із власне дослідницькою, так і з науково-організаційною роботою.

Важливими деонтологічними вимогами дослідницької роботи є добросовісність (ретельна перевірка фактів, залучення усіх наявних джерел, виконання наукової праці відповідно до поставленої мети, завдань й об'єкта пізнання тощо), чесність (недопустимість фальсифікацій і плагіату), точність викладення фактичного матеріалу і досконалість інституту посилань, особливо у разі переказу іншої думки чи цитування. Відомо, що точність, скрупульозність викладення фактичного матеріалу є основою науки. Що ж стосується істинності викладеного фактичного матеріалу, то заздалегідь передбачається, що застосовувані факти є вірними.

При висвітленні будь-якого питання учений-правознавець спочатку намагається зібрати усе, що було зроблено в цій галузі знань до нього, а потім, у ході написання роботи, стежить за поточною літературою. Коли він публікує отримані результати, то посилається на всі родинні роботи поза залежністю від свого до них відношення. Він має повне право їх критикувати, але замовчувати праці попередника чи сучасника є неетичним. Вимагаючи чесності до себе, учений-правознавець повинен бути чесним до інших. І не тому, що неминучим стане осуд за умовчування досягнень дослідників-попередників чи сучасників, а тому, що принадною є відкритість і чесність у спілкуванні з ученими-колегами, у почутті спільності інтересів і довірі, у взаємності таких відносин. Це особливо спостерігається при виконанні колективних наукових досліджень певними науковими юридичними школами – творчою співдружністю

учених-правознавців, які працюють в одній країні або в одному місті в певній галузі юридичної науки, об'єднані спільністю підходів до вирішення проблеми, стилю роботи, спільністю наукового мислення, ідей і методів їх реалізації. У науковій школі відповідальною є роль наукового лідера — видатного ученого, який володіє умінням підбирати творчу молодь і навчати її мистецтву дослідження, створювати в колективі творчу, ділову, доброзичливу обстановку, заохочувати самостійність мислення й ініціативу. Чимале значення має висока наукова кваліфікація дослідників, згуртованих навколо лідера, а також вагомість одержаних результатів, високий науковий авторитет у юридичному співтоваристві та громадське визнання, оригінальність методик досліджень, спільність наукових поглядів. При цьому виключається монополія наукових шкіл.

Майже невіршальною деонтологічною (етичною) вимогою є наукова чесність при викладенні результатів дослідження. Учений-правознавець може помилятися, але не має права підтасовувати результати або займатися плагіатом. Не можна опускатися до наукових банальностей, прикривати відсутність власного змісту наукової роботи пишним наукоподібним словесним оформленням [4, с. 4], відходити від істини чи робити помилки. Як зазначав В. В. Ільїн, «наукове знання на відміну від ненаукового містить логічно обгрунтовану, систематично виведену, а тому виразно обгрунтовану, всезагальну, аподидактичну істину» [5, с. 17]. Доповнимо це справедливе твердження відомим науковим афоризмом Гегеля: «Абстрактних істин не буває, істина завжди конкретна».

Зусиллями вчених потрібно припиняти так званий юридичний псевдоморфізм, створення «юридичних химер» (фантазій, незбутніх мрій), або інакше — раціоналістичних юридичних словесних побудов, що не мають онтологічної (тобто буттєвої) основи [6, с. 13]. Самі по собі юридичні абстракції не можуть вважатися злом, але не мусять бути самоціллю. Проте абстракції високого рівня спрощують або ідеалізують правову реальність. Дослідження, проведене з врахуванням двох пізнавальних рівнів — теоретичного і емпіричного, дає можливість прив'язати абстрактне теоретизування до рішення конкретних задач теоретичного й емпіричного характеру.

Суспільство уважно прислухається до слів ученого, оскільки його діяльність може мати серйозні суспільні наслідки. Тому слова вченого мають бути власними, а не привласненими; результати його дослідження зобов'язані бути не сфантазованими, а мати реальну основу для реалізації.

Заслугує бути відміченим інститут посилань. Посилання в наукових роботах (монографіях чи статтях) — обов'язкова умова їх оформлення. Вони покликані зафіксувати авторство (новизну) тих або інших ідей і наукових текстів, та забезпечувати чіткий відбір як уже відомого в науці, так і нового, що запропоновано в результатах наукового дослідження. Не можна порушувати цю деонтологічну (етичну) вимогу і шляхом уникнення посилань на вже відоме в науці видавати за новизну у своєму дослідженні. При порушенні деонтології (етики) науки знижується її якість, настає дисбаланс між досягнутим і тим, що потребує наукової розробки; наука стає «макулатурою».

Встановлювати санкції до ученого за порушення деонтологічних вимог мають наукові співтовариства, спираючись на ухвалені ними деонтологічні кодекси. Оскільки вищою галузевою науковою установою (з 1993 р.)² є Національна академія правових наук України і більшість її членів входить до складу

² До 1993 р. Академія правових наук діяла в статусі громадської організації.

Потребою часу є прийняття деонтологічного (етичного) кодексу...

всеукраїнського громадського об'єднання Союз юристів України (Спілка юристів України)³, то сумісними зусиллями цих організацій при підтримці Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України доцільно розробити Кодекс професійної етики (деонтології) ученого-правознавця і після обговорення науковою юридичною громадськістю ухвалити на загальних зборах її представників.

В кодексі мають знайти відображення такі вимоги: забезпечення свободи науково-юридичної інформації; створення сприятливих умов для творчої наукової роботи; активне вивчення і застосування міжнародних актів та сприйняття прогресивного закордонного досвіду в галузі юриспруденції; ефективність науково-юридичної діяльності; сумлінність при проведенні наукових досліджень, точність наукових фактів, суворість висновків; наполегливість у пошуку істини; об'єктивність в оцінці наукових теорій, осудження необ'єктивних оцінок; повага до опонента, вміння вислухати і зрозуміти протилежну точку зору, не псувати іншу позицію; єднання науковості і практичності; підвищення правової культури населення; проведення наукової діяльності, яка відповідає життєвим потребам особи й інтересам суспільства; відповідальність за порушення норм-вимог Кодексу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Этика / Аристотель; [пер. Н. В. Брагинской, Т. А. Миллер]. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. — 492 с.
2. Наумовець А. Проблеми сучасності і мораль науковця / А. Наумовець, М. Находкін // Вісник НАН України. — 2006. — № 5. — С. 3—10.
3. Положення про Вищу атестаційну комісію України затверджено Указом Президента України від 25 лютого 1999 року № 216/99 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Гревцев Ю. И. О юридико-догматических химерах в современном российском правоведении / Ю. И. Гревцев, Е. Б. Хохлов // Правоведение. Известия высших учебных заведений. — 2006. — № 5 (268). — С. 4.
5. Ильин В. В. Критерии научности знания / Ильин В. В. — М. : Высш. шк., 1989. — 128 с.
6. Хохлов Е. Б. Юридические химеры как проблема российской правовой науки / Е. Б. Хохлов // Правоведение. Известия высших учебных заведений. — 2004. — № 1. — С. 13.

Скакун О. Ф. Потребою часу є прийняття деонтологічного (етичного) кодексу учених-правознавців України

Автор звертає увагу на етичну культуру вченого, дотримання професійних деонтологічних вимог ученими-правознавцями; наголошує на необхідності прийняття деонтологічного (етичного) кодексу України.

³ На Установчому з'їзді, який відбувся 14—15 травня 1991 року у місті Києві, було утворено Спілку юристів України. В цю організацію на добровільній основі об'єдналися судді й прокурори, працівники правоохоронних органів і органів юстиції, науковці і викладачі права, службовці органів державної влади і управління, нотаріуси, адвокати, юристи громадських організацій та інші. На VI з'їзді у 2006 році «Спілка юристів України» була перейменована в «Союз юристів України». Головною метою Союзу є сприяння юристам України в задоволенні і захисті своїх професійних та соціальних інтересів, розвитку їх громадської активності, участі в розробці та реалізації державної правової політики.

Ключові слова: юридична наука, вчений-правознавець, деонтологічні вимоги, нормативи культури.

Скакун О. Ф. Потребностью времени является принятие деонтологического (этического) кодекса ученых-правоведов Украины

Автор обращает внимание на этическую культуру ученого, соблюдения профессиональных деонтологических требований учеными-правоведами; подчеркивает необходимость принятия деонтологического (этического) кодекса Украины.

Ключевые слова: юридическая наука, ученый-правовед, деонтологические требования, нормативы культуры.

Skakun O. The need for time is the adoption of a deontological (ethical) code of legal scholars in Ukraine

The author draws attention to the ethical culture of the scientist, the observance of professional deontological requirements of legal scholars, emphasizes the need to adopt a deontological (ethics) code of Ukraine.

Key words: legal science, legal scholar, deontological requirements, standards of culture.

Трудові конфлікти та трудові спори: поняття, характеристика...

7. Іншин М. І. Трудові конфлікти та трудові спори у системі соціальних відносин [Електронний ресурс] / М. І. Іншин // Форум права. — 2006. — № 2. — Режим доступу до журн.: www.nbuv.ua.
8. Обушенко О. М. Особливості вирішення службово-трудоових спорів та правового захисту працівників ОВС України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Обушенко О. М. — Харків, 2002.
9. Савицина О. Норма права в системі чинників регулювання системних конфліктів / О. Савицина // Право України. — 2001. — № 10. — С. 13–15.
10. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами : [навчальний посібник] / Є. П. Качан, Д. Г. Шушпанов. — К. : Вид. Дім «Юридична книга», 2003. — 258 с.
11. Лазор В. В. Поняття трудових спорів, конфліктів та їх позовний і непозовний характер / В. В. Лазор // Право України. — 2002. — № 2.
12. Смолярчук В. И. Законодательство о трудовых спорах / Смолярчук В. И. — М., 1966. — 228 с.
13. Киселев И. Я. Сборник важнейших постановлений по труду / И. Я. Киселев, С. Е. Малкин — [изд. 9-е]. — М.
14. Відомості Верховної Ради СРСР — 1957р. — №4. — Ст. 58.
15. Анисимов Л. Н. Трудовой договор и индивидуальные трудовые споры : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Анисимов Л. Н. — М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. — 400 с. — (Юридическая литература).
16. Смолярчук В. И. Правовое регулирование трудовых отношений рабочих и служащих в Вооруженных силах СССР / Смолярчук В. И. — М., 1956.
17. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право : [учебник для вузов] — М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1993. — 263 с.

Кисельова О. І. Трудові конфлікти та трудові спори: поняття, характеристика, співвідношення

Стаття призначена визначенню питання щодо співвідношення трудового конфлікту та трудового спору в науці трудового права. З'ясовується правова природа поняття трудового конфлікту й трудового спору та визначається, за якими критеріями розрізняються названі категорії. Досліджується історія співвідношення трудового конфлікту та трудового спору.

Ключові слова: трудовий конфлікт, трудовий спір, конфліктологія.

Киселева А. И. Трудовые конфликты и трудовые споры: понятие, характеристика, соотношение

Статья посвящена определению соотношения трудового конфликта и трудового спора в науке трудового права. Выясняется правовая природа понятий трудового конфликта и трудового спора, а также определяется, по каким критериям отличаются названные категории. Исследуется история соотношения трудового конфликта и трудового спора

Ключевые слова: трудовой конфликт, трудовой спор, конфликтология.

Kiselyova A. Labour conflicts and labor disputes: the concept, characteristics, relation

The article is devoted to defining the relation of the labor conflict and the labor dispute in the science of labor law. It turns out the legal nature of the concepts of the labor conflict and labor dispute and determine what criteria differ in name of the category. Explores the history of the relations of the labor conflict and the labor dispute.

Key words: labor conflict, labor dispute, conflictology.